

**БЪЛГАРСКИ МЕСТА НА ПАМЕТ, ВЪЗПОМЕНАТЕЛНИ
ЧЕСТВАНИЯ В РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЯ И
ТЕХНИТЕ МЕДИЙНИ ОТРАЖЕНИЯ¹**

Лозанка Пейчева

**BULGARIAN PLACES OF MEMORY, MEMORIAL
CELEBRATIONS IN THE REPUBLIC OF NORTH
MACEDONIA AND THEIR MEDIA REFLECTIONS**

Lozanka Peycheva

Резюме: Фокус на изследването са възпоменателни практики около фигурата на Мара Бунева и нейната паметна плоча в центъра на Скопие, която може да се интерпретира като българско място на памет. В проучването са следвани само онлайн отражения на практиките, без наблюдения върху съответстващите им офлайн събития. Изследвани са: онлайн-варианти на електронни медии и агенции (сайтове на телевизии, радиа, информационни агенции); онлайн медии (информационни сайтове) и социални „ние-медии“ (сайтове за видеообмен, блогове, социални мрежи и др.). Проучените материали разкриват грижите на едни общности и групи за утвърждаване на паметната плоча като специално българско място на памет в Северна Македония и усилията на други групи, стремящи се към окончателна амнезия и крайна делегитимация на преживяното минало, свързано с Мара Бунева.

Ключови думи: Български места на памет, Възпоменателни чествания, Медийни отражения, Северна Македония, Мара Бунева

Abstract: The research focuses on commemorative practices around the figure of Mara Buneva and her memorial plaque in the center of Skopje, which can be interpreted as a Bulgarian place of memory. The study tracked only online reporting of the practices, without observing the corresponding offline events. Online versions of electronic media and agencies (TV, radio, news agency websites); online media (information websites) and social ‘we-media’ (video sharing websites, blogs, social networks, etc.) were researched. The studied materials reveal the care of some communities to establish the memorial plaque as a special Bulgarian place of memory in Northern Macedonia and the efforts of

¹ Настоящата статия е резултат от работата по научноизследователски проект „Конструиране на национално културно наследство в чужбина: трансгранични поклоннически и възпоменателни практики“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ в конкурс за финансиране на научни изследвания – 2017.

other groups seeking complete amnesia and ultimate delegitimization of the past related to Mara Buneva.

Keywords: Bulgarian places of memory, Commemorative celebrations, Media reflections, Northern Macedonia, Mara Buneva

*Помненето на миналото е решаващо важно за нашето чувство
за идентичност (Лоуентал, 2002: 317)*

Местата на памет, според Пиер Нора, са пространствата – материални и конкретни, но и абстрактни и умозрителни, където паметта се е въплътила в „нейни най-ярки символи: празници, емблеми, паметници и чествания“ (Нора, 2004: 23). „Паметниците на загиналите“ са първият пример, който изследователят сочи още в предговора на цитираната книга „Места на памет“, но това не са само конкретни места в пространството, а „средищни места, в които се пресичат множество измерения“ – за Нора такива измерения са „историографски“, „етнографски“, „психологически“, „политически“, „литературни“ (Нора, 2004: 24). Следвайки разбирането му, че паметта е по-скоро рамка, отколкото съдържание, можем да добавим към важните за изследване нейни измерения медийните отражения: медийните разкази предават история, но и „безвремеви“ истории, каквито са митовете (Попова, 2017: 9-21).

Напоследък Северна Македония се възприема в България като едно от най-чувствителните символно натоварени места на българска памет, където българи, обсебени от потребността да възвърнат своето потънало минало, конструират възпоменателни събития в настоящето. Както пише Пиер Нора, местата на памет се раждат и живеят от усещането, че няма спонтанна памет, че трябва да се поддържат годишнини, да се организират чествания, да се произнасят надгробни слова.

Разнообразните чествания се интерпретират като „бастиони, в които се търси някаква опора“ (Нора, 2004: 45). В Северна Македония са изградени различни символни места на българска памет, където чрез разнообразни възпоменателни чествания се реактивира и поддържа чувството за осъзната общностна принадлежност. В последните години в медийния поток се вливат отражения на разнообразни практики за възкресяване и ревитализиране на българска памет в Република Северна Македония. Традиционни печатни и електронни медии; техни онлайн издания; онлайн съдържания в дигитални платформи и нови медии сякаш непрекъснато излъчват послания от печатани текстове, снимки, аудиовизуални репортажи, коментари, художествени творби (литературни произведения, игрални филми, песни и видеоклипове и др.), които отразяват както копнежа към „неоткриваемата идентичност“ (Нора, 2004: 57), така и динамиката на различни отношения към миналото, паметта и забравата. Всички медийни отражения са като един поток, в който се вливат разнообразни възпоменателни прояви, които се развиват постоянно около тезата за Северна Македония като част от българската културна памет.

Една от линиите в този медиен пейзаж е свързана с възпоменателни практики около фигурата на Мара Бунева и нейната паметна плоча в центъра на Скопие, която може да се интерпретира като българско място на памет.

Мара Бунева

Коя е Мара Бунева? Какъв е случаят, който се отбелязва в публичното пространство чрез различни възпоменателни форми?

Мара Бунева (1901-1928) е българска революционерка, родена в Тетово, член на ВМРО, станала известна с геройската си саможертва в

борба с чуждото насилническо господство против униженията и поруганото човешко достойнство – ликвидацията в Скопие на висш сръбски чиновник, „прочулия се с издевателствата си над българите В. Прелич“ (Павлов, Спасов, 2021: 209). В спомените си Иван Михайлов свидетелства, че скоро след саможертвата ѝ в България и сред емиграцията в Америка се организират тържествени панихиди и чествания, Мара Бунева става символ на борбата срещу произвола и терора на сръбските власти над българското население в Македония (Михайлов, 1967: 363-376). Публикациите в печатни и електронни издания на българи в Северна Америка и Европа в продължение на повече от 90 години изграждат медиен разказ за Мара Бунева като „българската героиня“, „мъченица за свободата на Македония и македонските българи“, извършила подвиг „по силата на една необикновена любов и преданост към своята родина – Македония“ (Николова, 1936; Захариева, 2007; В Скопие, 2019). В България медийният разказ за Мара Бунева е най-плътен и постоянен в годините: включва информация и коментари за атентата, причините, героинята, публикувани на страниците на софийски вестници като „Македония“ още през първите години след случката; свидетелства за изграждане на символен образ чрез театрални спектакли и чествания преди политическите промени през 1944 г. – в Неврокоп (гр. Гоце Делчев) „в памет на безсмъртната македонска героиня Мара Бунева“ е издадена пиеса „За свободата“ (КонстанТ, 1932), в Скопския театър по време на българското управление се организира тържествена вечер в нейна памет като „национална героиня“ (Горянски, 1942). След 1989 г. името на Мара Бунева увеличава символните си измерения в българския медиен разказ: нейният „забележителен подвиг“ ѝ отрежда специално място в популярни исторически публикации и в българската историография

(Църнушанов, 1995; Билярски, 2010), във връзка с годишнините и честванията се множат публикации в печатни, електронни и дигитални медии вече не само в България (Паметна плоча, 2014; Китанова, 2019; Българите в Скопие, 2020), но и в Северна Македония (Трајановски, 2015: 55; ГДУ ја чествуваше, 2021). Българският медиен образ я провижда като храбра и силна жена, способна да се справи с предизвикателства: „върху безсмъртното чело на Мара Бунева грее и друг ореол – обстоятелството именно, че тя, бидейки жена, можа да извърши тоя безпримерен мъжествен подвиг“ (Попов, 2019).

Какъв е този акт, определян като „мъжествен подвиг“?

В центъра на Скопие – столицата на Северна Македония – на Каменния мост над река Вардар, на 13 януари 1928 г. е извършен атентат срещу сръбския управник Велимир Прелич (юридически съветник на Скопска Бановина, разстрелян от Мара Бунева заради извършените от него множество зверства и жестокости над местното българско население и жестоките изтезания, на които подлага студенти – дейци на Македонската младежка тайна революционна организация). Известно е, че през втората половина на 1920-те в Кралството на сърби, хървати и словенци (от 1929 г. Югославия) се извършват сръбски репресии във Вардарска Македония срещу хора с българско самосъзнание (Дечев, 2019: 356). В хода на системно провеждания процес на сръбизация на населението на Вардарска Македония „по време на сръбската окупация от 1913 до 1941 г.“ се прокарава една просръбска и антибългарска линия, която „дава солидна база при налагането на отделна кодификация и идентичност на езика и народа“ (Тренески и др., 2021: 13).

Саможертвеният атентат, извършен от Мара Бунева, се вписва в съпротивата срещу репресиите на сръбските власти. Борбите около поставянето на паметни знаци на мястото на нейните подвиг и

погребение (веднага след смъртта ѝ български младежи покрили гроба с цветя, сръбските власти заличили гроба; след установяването на българско управление в Македония през 1941 г. българските власти поставили възпоменателна плоча на мястото на подвига ѝ, но след 1944 г. комунистическата Югославска власт премахнала тази плоча – вж. Михайлов, 1967: 373-374) превръщат символа Мара Бунева в едно от най-горещите символни места на българска памет, която репрезентира миналото.

Възпоменания за Мара Бунева

Паметната плоча на Мара Бунева, поставена през пролетта на 1941 г. на мястото на атентата в центъра на Скопие, има важна роля като обект за създаване на обществено място на българска памет в историята и политическия живот на Македония. В продължение на десетилетия паметната плоча нееднократно е поругавана и чупена от вандали – последователи на македонизма, и неколккратно е възстановявана от местни българи, които продължават да пазят спомена и паметта за храбростта и саможертвата на младата героиня, като отслужват панихиди в нейна памет.

През изминалите две десетилетия местни активисти от Скопие започват да организират възпоменания за Мара Бунева. Участници в тези възпоменателни форми са граждани на РС Македония и посетители от Р България (депутати, политически активисти, граждани и др.). Групите от България пътуват през държавната граница до Скопие, за да почетат и съживят паметта за Мара Бунева. Маршрутите на българите, посещаващи това място на памет в Скопие, са различни, защото те пътуват от различни български градове.

Възпоменанието за героичната смърт на Мара Бунева традиционно се организира от общността около Българския културен клуб в Скопие (Трајановски, 2015: 61). Във възпоменателната церемония се включват различни партийни и граждански организации от България и Северна Македония: ВМРО-БНД; Български национален съюз (91 години, 2019); Движение „Възраждане“ (Възраждане, 2019); представители на патриотични организации на българи от различни държави (В Скопие, 2019); Българско сдружение на родовете от Македония (Китанова, 2019) и др.

На лобното място на Мара Бунева, което се осмисля като български символен топос, публично се институционализира паметната плоча и възпоменателната церемония (която е ритуален комплекс от различни елементи: отслужва се заупокойна молитва на панихида в църквата „Свети Димитър“; провежда се шествие до паметната плоча; поднасят се цветя и венци пред паметната плоча; произнасят се официални речи; участниците коленичат и с едноминутно мълчание в памет на героинята почитат нейното дело).

Медийните разкази около възпоменанията за Мара Бунева в Скопие като място за памет и символен ресурс на колективната идентичност се активират и разоряват във връзка с контраверсните актове „за“ и „против“ паметната плоча и възпоменателните чествания. В сайта на предаването „Сите българи заедно“ Никола Григоров обяснява мотивите да издаде книга за Мара Бунева така: „След 1944 г. паметната плоча в чест на героинята Мара Бунева на мястото на покушението е разбита от сръбско-коминтерновските палачи. Както се разбиват всички новопоставени плочи в памет на героичната българка от 1989 година до сега. Типично варварство и ежедневна практика на сръбските еничари от сега действащия концлагер само за българи –

Македония. А за нас, българите, подвигът на Мара Бунева заслужава най-величествения и най-запомнящия се паметник“ (Григоров, 2010). В рубрика за българската диаспора на списание на българите в Чехия се прави ретроспекция на актовете на памет и на нейно заличаване, за да се очертае образът на Мара Бунева като символ на българщината в Македония: „Поставена през 1941 г. на мястото, където Мара Бунева се самоубива, след като застрелва управителя на Вардарска Бановина в Скопие Велимир Прелич. Плочата е поставена след освобождението на Вардарска Македония през 1941 г. През септември 1944 г. паметната плоча била разрушена по заповед на Лазар Колишевски, секретар на Македонската комунистическа партия и един от най-големите противници на българите в Македония. На 13 януари 2002 г. на мястото на атентата, извършен от Мара Бунева, отново е поставена паметна плоча, която три дни по-късно е залята с боя и разрушена от вандали и изхвърлена в река Вардар. На 13 януари 2003 г. плочата е възобновена и още на следващия ден е разрушена. Тогава македонски граждани с българско самосъзнание събират оцелелите парчета от плочата и ги предават в Националния исторически музей в София. На 13 януари 2005 г. отново е поставена паметна плоча. Три дни по-късно, през нощта, плочата на Мара Бунева отново е счупена и открадната. През януари 2006 г. активисти на ВМРО от България слагат нова стоманена паметна плоча на Мара Бунева и организират панихида в църквата „Свети Димитър“ в Скопие. На 15 януари 2006 г., след панихидата в църквата „Свети Димитър“ български политици, заедно с граждани на Скопие, други македонски градове и гости от българските крайгранични райони, освещават за пореден път възстановената паметна плоча на лобното място на Мара Бунева край брега на Вардар в центъра на града и я освещават. На 13 януари 2007 г. организирана група хулигани нападат

мирното панихидно шествие в чест на 79-годишнина от гибелта на Мара Бунева. Ден по-късно плочата на героинята е изкъртена и унищожена за пореден път“ (Захариева, 2007: 25).

През последните четири години (2018-2021) официалното значение на тази паметна плоча като възпоменателно място и символ на борбата за отстояване на българско самосъзнание и национална идентичност се легитимира от интензивни възпоменателни чествания около датата на атентата (13 януари) и гибелта на Мара Бунева (14 януари). Мара Бунева се чества като национална героиня на България и Северна Македония. Във възпоменателните церемонии се мобилизират социални актьори (участници) от двете държави, за да създадат споделено публично пространство, в което участват хора с българско и македонско гражданство, които заедно препрочитат миналото и го (съ)преживяват в светлината на настоящето.

Медийни отражения на възпоменателните чествания

Как тези добре известни исторически факти намират свои онлайн отражения в медийния поток?

Възпоменателните чествания за Мара Бунева са отразени в български и в македонски онлайн места. Ясно се вижда, че гледните точки към историческото разбиране за този случай са различни в прегледаните онлайн издания от двете държави – България и Северна Македония. Те отразяват противоречията и промяната в начина на възприемане на делото на Мара Бунева и символното място на памет, напомнящо това, което трябва да се знае за ключовата дата и събитие, предназначено да обезсмърти смъртта.

В български медии се откриват няколко типа съдържания, свързани с Мара Бунева. Публикуват се текстове, които описват случая,

фокусирани върху факти за това единствено по рода си историческо събитие, възпоменателните чествания и церемониите, свързани с тях.

Във връзка с разбиването и поругаването на паметната плоча има реакции в официални български електронни медии. Така например, в предаването на БНТ „Денят започва“ от 14 януари 2014 г. се споменава, че паметната плоча на Мара Бунева отново е счупена (Паметната плоча, 2014). В сайта на БНТ има информация за честването на 92 години от смъртта на Мара Бунева на 12 януари 2020 г. с акцент върху участието на ВМРО в това възпоменание (Василева, 2020).

Прегледът на материалите по разглеждания случай показва, че най-активни и разнообразни са свързаните с Мара Бунева и възпоменанията като място за памет интернет-форми на медийния разказ. Те следват изведените от Снежана Попова черти на медийния разказ (Попова, 2017: 48-58), които са: трансмедийни (различни медийни платформи възпроизвеждат една история), съчетават микроразкази (конкретни) и макроразкази (сюжетът в комплекс от текстове, съчетава обща картина от информационни късове и аргументация), включват и активират потребителите като „множествени разказвачи“ и като възможност за диалози между тях в интернет дискусии. Онлайн-местата съчетават информация и коментари, журналистически кореспондентски разкази и свидетелства на участници, текстове и изображения: характерно е в дигиталните платформи възпоменанията да се описват, като се публикуват снимки и видеоматериали от честванията.

Информацията се публикува в различен тип медии – онлайн-варианти на електронни медии и агенции (сайтове на телевизии, радиа, информационни агенции), онлайн медии (информационни сайтове) и социални „ние-медии“ (сайтове за видеообмен, блогове, социални мрежи и др.).

В социалните медии има фейсбук страница „Мара Бунева“ (група, свързана с публична личност, която към датата на последното посещение има 1583 последователи), в която активни потребители качват различни съдържания, свързани с местата на българска памет в Северна Македония. На тази страница са публикувани сведения не само за паметната плоча на Мара Бунева, но и за унищожаване на културно-историческо наследство – паметници на комити и войници, загинали за свободата на Македония. Последните публикации са: от 29 септември 2021 г. – за разрушен паметник на войводата Велко Скочивирчето и герои от неговата чета в село Клепач (загинали 1904 г.); от 14 октомври 2021 г. – за костите на близо 400 български войници, загинали в Първата световна война, изринати от две масови гробища заради строителството на магистрала (Мара Бунева, 2021)

В сайт на Информационна агенция „Фокус“ Елисавета Шапкарева (внучка на Кузман Шапкарев) говори за няколко поредни опита за конструиране на памет за това минало събитие и за последователни вандалски актове, свързани с възстановките на паметта за историческата дата: „В края на септември 1944 г. веднага след изтеглянето на българските войски и администрация в началото на месеца, паметната плоча е разрушена по заповед на Лазар Колишевски, секретар на Македонската комунистическа партия. На 13 януари 2002 г. активисти на ВМРО-БНД и местни българи от Република Македония поставят паметна плоча на мястото на атентата и провеждат панихида в църквата „Свети Димитър“. За съжаление плочата системно е чупена и поставяна наново, а през 2007 г. дори се стига до побой над участниците в събитието (за който има медийни отражения в интернет – бел. Л.П.). През 2013 г. новата плоча отново беше поругана веднага след честването на 85-ата годишнина от смъртта на Мара Бунева. Плочата отново е

поставена и засега е на мястото си, но мястото се превърна в символ на дискриминацията срещу македонските граждани с българско самосъзнание“ (Цит. по Китанова, 2019). През 2014 г., когато се навършват 86 години от саможертвата на Мара Бунева, паметната плоча отново е осквернена и разбита, за което съобщава Лазар Младенов, председател на Българския културен клуб в македонската столица в скайп връзка за предаването „Денят започва“ на БНТ: „Всяка година се сблъскваме с един и същи проблем – унищожават плочата и венците. За разлика от други години, този път имаше и опит за провокации. (...) Днес официално ще бъдат сигнализирани както местните власти и медиите, така и българските евродепутати. (...) Този път сме решени да натиснем, за да може това вече да не се повтаря“. Младенов се надява полицията да открие вандалите (Паметната плоча, 2014).

Тези наблюдения върху многократното поругаване на възпоменателните знаци, което мнозина наричат вандализъм, свидетелстват за напрежението, което възниква около паметната плоча на Мара Бунева – възпоменателен знак, припомнящ нейната саможертва. Опитът показва, че свалянето на паметници, вандализирането на паметни плочи и други възпоменателни знаци с цел унищожаване на паметови следи е практика, която съществува отдавна и не само в Скопие.

След подписването на Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество между Република България и Република Македония (2017) атаките срещу паметната плоча и анахроничните вандалски практики са прекратени. В конкретния случай Договорът изиграва важна охранителна роля в преднамерените опити за заличаване на паметовите следи, свързани с Мара Бунева.

Прегледаните материали за Мара Бунева в македонски онлайн медии са по-малко. Как се преценява значението на събитието от северномакедонска гледна точка?

Информация за възпоменателните чествания в памет на Мара Бунева за пръв път се появява в северномакедонски всекидневник през 2001 г., което не означава, че името и делото на Мара Бунева отсъстват от македонския печат в предходни години (Трајановски, 2015: 58). Името на Мара Бунева предизвиква противоречия в македонската историография – твърди се, че повечето македонски историци са единни в оценката си, че не бива да се чества нейното дело (Трајановски, 2015: 56; 59), което е явен признак за стремеж към откъсване на историята от паметта. Отношението на македонското общество във връзка с атентата, героинята и възпоменателните чествания е амбивалентно. За днешните македонски граждани героинята е спорна фигура. Мара Бунева бива наричана от едни медийни разказвачи от Северна Македония „атентаторката на Прелич, която не е в паметта на македонците“, „противоречива тетовчанка, прославяна от българите“ (Трајановски, 2015: 59); „тетовка, която се смятала за българка“; „живее в паметта на българския, а не на македонския народ“ (Форум. Цветаноски, 2007). Според други северномакедонски медийни гласове Мара Бунева е „голямата Българка от Македония“, „храбрата тетовчанка“ (ГДУ ја чествуваше, 2021). Възпоменателните чествания в Скопие се интерпретират като „политически конструирани“ (Трајановски, 2015: 60).

В някои от наблюдаваните македонски сайтове се представят факти за дейността на Мара Бунева и за нейната саможертва. Коментарите към подобни публикации са малобройни. В един от коментарите към публикация в „Утрински вестник“, за автора на която

се прави квалификацията „новинарски плитък мозък“, се казва: „Една реченица ми беше доволна да прочитам, за да разберем дека Виктор Цветановски сака да ги насочи читателите дека Мара Бунева и ВМРО се виновни што србите правеле зулуми после атентатот (ко пред това да немало). Значи просто кажано. Ако овие правеа зулуми! Не се тие криви, криви се ВМРО затоа што го ликвидираа Прелик“ (Форум. Цветаноски, 2007). Това мнение отразява съществуващи пробългарски ценности нагласи сред някои от дебатиращите в мрежата по случая с възпоменанията за Мара Бунева.

В онлайн изданието Meta.mk Новинска Агенција, се твърди, че в българския вестник „Телеграф“ е публикувана фалшива новина, че паметната плоча на Мара Бунева е строшена през 2020 г. от „сърбоманите“. Изложението внушава, че текстът, подписан от Румен Жерев (кореспондент на „Телеграф медия“), не съответства точно на случилото се. Към това се добавя, че в публикацията в българския вестник „има напълно измислено изявление на председателя на Българския културен клуб в Скопие Лазар Младенов (Българите в Скопие, 2020). Подобни публикации свидетелстват за поляризиране на емоциите около възпоменателните чествания и по линията истина-лъжа.

„Песен за Мара Бунева“ в медийното огледало

Наблюдаваните в интернет пространството отражения показват, че чувствителността към темата за саможертвата на Мара Бунева е висока, което води до интензивни и добре структурирани граждански мобилизации, свързани с изразяването на различни идентичности. Една от възможните форми за пропагандиране на идеи и за „мобилизации около твърди идентичности“ в интернет (Спасов, 2011: 306), е „Песен за Мара Бунева“, която съхранява спомена за нейното дело, цели да

въздейства върху емоциите на гражданите и да ги мобилизира. Историята на медийно експониране на тази песен може да се разбира и като медийно огледало на динамичните преливания от политика в попкултура и обратното.

Песента е публикувана в няколко интернет места. В YouTube канал на група, именувана „Свобода или смърт“ (липсва информация дали става въпрос за личност, група или организация, но при всички случаи каналът е за съдържания, свързани с патриотична кауза) се разпространяват песни, свързани с исторически събития и герои, борци за свободата на Македония. В канала се публикуват народни и новосъздадени авторски песни, посветени на герои и събития от първата половина на 20 век: „Песен за войводата Тома Давидов“; „Капитан“; „Слушай как шумат шумите“; „Песен за Арсо войвода“; „Песни за Тодор Александров“; „Нещо ке те питам, бабо“; „Песен за Борис Сарафов“; „Ден денувам“ и др. Една от песните е „Песен за Мара Бунева“, публикувана през 2014 г., която има 61 861 показвания към датата на последното посещение. Липсва клип, песента е илюстрирана със страница от старо периодично издание: статия „Мара Бунева – подвиг и безсмъртие“ с портретна снимка и подзаглавие за годишнина на героичната ѝ смърт (Песен за Мара Бунева, 2014). Вероятно най-ранната публикация в мрежата за видеообмен You Tube на песента е от 2007 г. – клипът показва в снимки поставената през 2003 г. паметна плоча, ранните възпоменателни чествания с шествие през Каменния мост, поклонение пред плочата с развети българско национално знаме и знаме на ВМРО. Това е клипът с най-много показвания: 95 хиляди за 14 години (Песен за Мара Бунева, 2007). Последната публикация е от 2021 г. – същата песен, илюстрирана с живописно изображение на героинята в момента на атентата в наивистичен стил (Песен за Мара Бунева, 2021).

Един от вариантите на клиповете, поместени в YouTube, документира изпълнителите на песента – мъжка група към Ансамбъл „Гоце Делчев“, София (Песен за Мара Бунева, 2012). Изпълнителите в клипа са представени с обща снимка на групата „Сите българи заедно“, водена от Никола Григоров и свързвана с едноименното телевизионно предаване. Предаването се излъчва по различни телевизии като „телевизионна седянка“ (в телевизиите СКАТ, Евроком), където водещият Григоров и музикантите и танцьорите от Ансамбъл „Гоце Делчев“, заедно с техни гости – историци, лингвисти, етнографи и др., просвещават зрителите за „невероятните български народни песни, изключително атрактивните български хора и старите най-мъдри български народни традиции“, разкриват „истинската история на българския народ“ и претендират „да разобличават фалшификаторите и крадците на нашата история“ (ТВ предаване „Сите българи заедно“, 2010). Песента като текст, мелодия и аранжирмент носи чертите на късната, новосъздадена авторска песен на фолклорна основа (Пейчева, 2019). Към момента не са намерени нейни варианти, записвани „на терен“ и публикувани в известните песенни сборници с македонски песни на Панчо Михайлов, Коста Църнушанов, Илия Манолов и др. Най-ранната нейна публикация е в песнопойка, втора част от поредица, издавана от Никола Григоров (Б.а., 2008). Може да се предполага, че песента е авторска, създадена от или по поръчка на Григоров, който в песните от телевизионното предаване и в тиражираните песнопойки съчетава стари народни песни, възрожденски и новосъздадени революционни песни и нови авторски песни и още в началото на дейността си ги поставя под общия етикет „народни песни“ (Красивата лудост, 2003). Според програмните отчети на медиите, публикувани от организацията за авторски права в България

Музикаутор, песента за Мара Бунева е народна, част от списъка на произведения, които нямат идентифициран автор (Музикаутор, 2021).

През 2021 г. в медиите се появява нова интерпретация на песента за Мара Бунева в изпълнение на певческия дует Лилия Стефанова и Борис Солтарийски, показана във Вечерното шоу на Слави Трифонов на 6 януари 2021 г. След изпълнението на песента Бойко Василев, водещ на публицистичното предаване „Панорама“ в Българската национална телевизия, коментира в телевизионното студио: „Стана ми тъжно. (...) Младежите, осъдени по скопските процеси, са последното поколение, което опитва да защити българщината в Македония и плаща за това много жестоко. (...) Не е забравено делото на тези хора, за които пеем в момента. (...) Истината е една. Обаче рикошетът, зловещият рикошет на историята е един върху нас, друг върху тези хора. Според мен ние не можем да говорим за Македония без емоция. Особено когато става въпрос за такива съдби“ (Вечерното шоу, 2021). Тук Бойко Василев акцентира върху връзката история-памет и разликата между тях, въведена и добре описана от Нора (2004: 38). Историята, според Нора, е неизменно проблематичното и непълно възстановяване на това, което вече го няма, тя е репрезентация на миналото; за разлика от паметта, която е винаги актуално явление, връзка, изживявана в непрекъснатото настояще: „Паметта полага спомена в сакралното, историята го вдига от там, тя винаги е прозаична“. Казаното от Бойко Василев потвърждава писаното от Нора, че по своята природа паметта е афективна, множествена и размножена, колективна, плуралистична и индивидуализирана. А контекстът на казаното – вечерно токшоу на поп и медийна звезда, превърнала се в политически лидер – поставя маршрутите между памет и история, сакрално и прозаично, в кръговратите на медийно случващите се игри на поп-политика.

Заклучение

Показаните онлайн отражения на някои активности и факти, свързани с възпоменателните чествания около разглеждания случай, разкриват интерпретационните рамки, в които се конструира колективната памет за Мара Бунева сред интернет общностите; сочат какви са някои от употребите на тази памет в зависимост от убежденията, интересите и преобладаващото чувство за идентичност сред определени групи граждани на днешните държави България и Северна Македония.

Представените противопоставяния и борби на силно поляризирани групи (обединени и разединени около случая Мара Бунева), отворени към динамиката на паметта и забравата, превръщат паметната плоча на Мара Бунева в едно от най-уязвимите места на българска памет в Северна Македония – както заради противоречивите употреби и манипулирания, така и заради чувствителността на паметта, доколкото тя е афективна и магическа, според Нора (2004: 38).

Разгледаните възпоменателни практики могат да се интерпретират като огнище на противопоставяне между хора с разколебана идентичност по отношение на своя мит за произход, широко отразена в съвременното устно творчество (примерите са част от „македонската серия“ анекдоти: „Сите луге потекнуваат од мајмуни, само Македонците от Бугари“; „Какво става кога то македонец се изкълпе? Чист българин“; „Самуил е знаел, че е македонец, но се е писал бугарин, за да може да пътува безвизово до Рим и Константинопол“; „Баща ми е бил българин, синът ми е македонец, а аз какъв съм?“ и т.н.). Тази разколебана идентичност се подхранва постоянно от собствените си разцепления и от силните поляризации, върху които е изградена („Що прави бугарин во македонски музеј?... Краде историја“; „Тате, раскажи ми приказката

за Македония!... Няма едно време...“; „Кой е најкраткиот бугарски виц?
– Македонски народ“ и т.н.). Цитираните примери, емпирично родени от
съвременното народно творчество, което става все по-малко устно и все-
повече дигитално-медийно, донякъде помагат за разбирането на
двойката представа за Мара Бунева и разночетенията на нейната
трагична история в България и в Северна Македония, откъдето
произтича и биполярното разделение на конструираната за нея памет в
огледалото на медиите.

Използвана литература

Б.А. (2008). *Любими македонски песни*. Песнопойка 2. [B.A. (2008). *Lyubimi makedonski pesni*. Pesnopoika 2]

БИЛЯРСКИ, Цочо (2010). *Подвигът на Мара Бунева*. София: Анико. [Bilyarski, Tsotcho (2010). *Podvigat na Mara Buneva*. Sofia: Aniko]

ГОРЯНСКИ, Петър (1942). *Една година Скопски народен театър 1941-1942*. Първи сезон. Юбилеен сборник. Скопие: Българско дело. [Goryanski, Petar (1942). *Edna godina Skopski naroden teater 1941-1942*. Parvi sezon. Yubileen sbornik. Skopie: Balgarsko delo]

ДЕЧЕВ, Стефан (2019). *Скритата история*. София: Издателство „Парадокс“. [Detchev, Stefan (2019). *Skritata istoriya*. Sofia: Paradox Press]

ЗАХАРИЕВА, Мария (2007). Българите в Македония. *Българи* (списание за българите в Чехия), 2007, № 2, с. 24-25. [Zaharieva, Maria (2007). *Balgarite v Macedonia*. *Balgarite v Chehia*, 2007]

КОНСТАН Т. (1932). *За свободата* (пиеса). Неврокоп: „Бъдеще“. [Konstant T. (1932). *Za svobodata* (piesa). Nevrokor: 'Badeste']

ЛОУЕНТАЛ, Дейвид (2002). *Миналото е чужда страна*. София: Критика и хуманизъм. [Louental, David (2002). *Minaloto e chuzhda strana*. Sofia: Kritika i humanizam]

МИХАЙЛОВ, Иван (1967). *Спомени. Том III. Освободителна борба 1924 – 1934*. Louvain (Belgium): A. Rosseels Printing Co. [Mihailov, Ivan (1967). *Spomeni. Tom III. Osvoboditelnata borba 1924-1934*. Louvain: A. Rosseels Printing Co]

НИКОЛОВА, Вера (1936). Спомени от Македония. *Македонска трибуна / The Macedonian tribune* (орган на македонските политически организации в САЩ и Канада), год. X, № 472, 5 март 1936. [Nikolova, Vera (1936). *Spomeni ot Macedonia. The Macedonian tribune* (organ na makedonskite politicheski organizatsii v USA i Kanada)]

НОРА, Пиер (2004). *Места на памет. От републиката до нацията. т. 1*. София: Дом на науките за човека и обществото. [Nora, Pier (2004). *Mesta na pamet. Ot republicata do natsiata. t. 1*. Sofia: Dom na naukite za choveka i obstestvoto.]

ПАВЛОВ, Пламен, Людмил **СПАСОВ** (2021). *Македония – историческата истина*. София: ИК Световна библиотека. [Pavlov, Plamen, Lyudmil Spasov (2021). *Macedonia - istoricheskata istina*. Sofia: IK Svetovna biblioteka]

ПЕЙЧЕВА, Лозанка (2019). *„Народният дух“ в авторските песни от България*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. [Pejtscheva, Lozanka (2019). *'Narodniyat duh' v avtorskite pesni ot Bulgaria*. Sofia: 'St. Kl. Ohridski' University Press]

ПОПОВА, Снежана (2017). *Медиен разказ*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. [Popova, Snezhana (2017). *Medien razkaz*. Sofia: 'St. Kl. Ohridski' University Press]

СПАСОВ, Орлин (2011). Мобилизиране сега: партии, граждански движения, нови медии. Спасов, Орлин, Ивайло ДИЧЕВ (съст.) (2011) *Нови медии – нови мобилизации*. София: Институт Отворено общество, с. 284-327. [Spasov, Orlin (2017). Mobilizirane sega: partii, grazhdanski dvizheniya, novi medii. Spassov, Orlin, Ivaylo Ditshev (ed.) (2011). Novi medii - novi mobilizatsii). Sofia: Institut Otvoreno obstestvo, pp. 284-327]

ТРАЈАНОВСКИ, Наум (2015). Комеморацијата на Мара Бунева во Скопје, „верзија 2015“: дискурс анализа на македонските и бугарските медиуми. *Политичка мисла*, 13, № 9, с. 55-66. [Trajanovski, Naum (2015). Komemoratsiyata na Mara Buneva vo Skopie, 'versiya 2015': diskurs analiza na makedonskite i bugarskite mediumi. Politichka misla, 13, № 9, pp. 55-66]

ТРЕНЕСКИ, Владо и кол. (Деян Танчовски, Ерлин Аго, Иван Николов, Илия Стояновски, Методий Иванов, Румен Сребранов, Спас Ташев) (2021). *Бяла книга за езиковия спор между България и Република Северна Македонија*. София: Издателство „Орбел“. [Treneski, Vlado i kol. (Deyan Tanchovski, Erlin Ago, Ivan Nikolov, Iliya Stoyanovski, Metodii Ivanov, Rumen Srebranov, Spas Tashev) (2021). Byala kniga za ezikoviya spor mezhdu Bulgaria i Republika Severtna Macedonia. Sofia: Izdatelstvo 'Orbel']

ЦЪРНУШАНОВ, Коста (1995). Ролята на българката в Македонското освободително движение. *Македонски преглед*, №3, с. 115-148. [Tsarnushanov, Kosta (1995). Rolyata na balgarkata v Makedonskoto osvoboditelno dvizhenie. Makedonski pregled, №3, pp. 115-148.]

Интернет източници

АЛЕКСАНДРОВ, Даниел (2016). Памет и почит за Мара Бунева. *Век 21* [online]. 13.01.2016. <https://vek21press.com/index.php/2016/01/13/mara-buneva/> [Aleksandrov, Daniel (2016). Pamet i pochit za Mara Buneva]. Vek 21, 13.01.2016]

БАНКЕР (2003). Красивата лудост на един романтик. *Банкер* [online]. 29.11.2003. <https://www.banker.bg/sudbi/read/krasivata-ludost-na-edin-romantik>. [Banker (2003). Krasivata ludost na edin romantik.]

БНТ (2014). Паметната плоча на Мара Бунева разбита отново. *Българската национална телевизия* [online]. 14.01.2014. <https://bnt.bg/bg/a/pametnata-plocha-na-mara-buneva-razbita-otnovo>. [BNT (2014). Pametnata plocha na Mara Buneva razbita otnovo. Balgarskata natsionalna televiziya].

БЪЛГАРСКИ НАЦИОНАЛЕН СЪЮЗ (2019). 91 години от саможертвата на Мара Бунева. *Български национален съюз*. [online]. 15.01.2019. <https://bgns.net/91-%D0%D0%B0/>. [Balgarski natsionalen suyuz (2019). 91godini ot samozhertvata na Mara Buneva.]

ВАСИЛЕВА, Надежда (2020). ВМРО отбеляза 92 години от смъртта на българската революционерка Мара Бунева. *БНТ 1 новини*. 12.01.2020. <https://bntnews.bg/bg/a/vmro-otbelyaza-92-godini-ot-smrtta-na-mara-buneva> [Vassileva, Nadezhda (2020). VMRO otbelyazwa 92 godini ot smartta na balgarskata revolutsionerka Mara Buneva. BNT 1].

ВЕДЕВ, Крум (2014). „Песен за Мара Бунева“ (От книгата „Допяти песни“). *Трета възраст*. [online]. 23.07.2014. <https://www.tretavazrast.com/>. [Vedev, Krum (2014). 'Pesen za Mara Buneva' (Ot knjigata 'Dopyati pesni' . Treta vazrast (online)].

ВЕЧЕРНОТО ШОУ (2021). Вечерното шоу на Слави Трифонов, 06.01.2021. *Седем-Осми ТВ* [online]. <https://www.youtube.com/watch?v=3D5nFybS880>. [Vetschernoto show (2021). Vetschernoto show na Slavi Trifoov, 06.01.2921). Sedem-Osmi TV].

ВЪЗРАЖДАНЕ (2019). Възраждане почете саможертвата на българската героиня Мара Бунева. *Възраждане* [online]. 14.01.2019. <https://vazrazhdane.bg/novini/137-vazrajidane-pochete-samojertvata-na-balgarskata-geroinia-mara-buneva>. [Vazrazhdane (2019). Vazrazhdane pochete samozhertvata na balgarskata geroinya Mara Buneva].

СЛОБОДЕН ПЕЧАТ.МК (2021). ГДУ ја чествуваше Мара Бунева. *Слободен печат.МК*. [online]. 13.01.2021. <https://www.slobodenpechat.mk/gdu-ja-chestvuvashe-mara-buneva/>. [Sloboden pechat.MK (2021). Gdu ja chestvuvashe Mara Buneva. Sloboden pechat.MK].

ГРИГОРОВ, Никола (2010). Подвигът на Мара Бунева. *Сите българи заедно* [online]. https://sitebulgarizaedno.com/index.php?option=com_content&view=article&id=83:2010-04-24-14-37-12&catid=34:2010-04-24-13-08-01&Itemid=55. [Grigorov, Nikola (2010). Podvigat na Mara Buneva. Site balgari zaedno].

КИТАНОВА, Деница (2019). Елисавета Шапкарева: Редно е да приемаме революционерката Мара Бунева не като терористка, а като героиня. *Информационна агенция „Фокус“* [online]. 13.01.2019. <http://m.focus-news.net/?action=opinion&id=48665>. [Kitanova, Denitsa (2019). Elisaveta Sharpkareva: Redno e da priemame revoljutsionerkata Mara Bueva ne kao teroristka, a kao geroinya. Informatsionna agentsia 'Focus']

МетаМК. (2020). Българите в Скопие хванаха в лъжа „Телеграф“, че паметната плоча на Мара Бунева е строшена. *Мета.МК Новинска агенција* [online]. 15.01.2020. <https://meta.mk/en/blgarite-v-skopie-hvanaha-v-lzha-telegraf-che-pametnata-plocha-na-mara-buneva-e-stroshena/>. [Balgarite v Skopie (2020). Balgarite v Skopie hvanaha v lazha 'Telegraph', che pametnata plocha na Mara Buneva e stroshena. Meta. MK Novinska agentsiya]

МУЗИКАУТОР (2021). *Списък с произведения, които нямат идентифициран автор, но са подадени към МУЗИКАУТОР в програмните отчети на медиите, актуален към 01.02.2021*

г. [online]. http://www.musicautor.org/images/dokumenti/repertoar/Neidentificiran_repertoar_filmi_koncerti.pdf. [Musicauthor (2021). Spisak s proizvedeniya, koito nyamat identiftisciran avtor, no sa podadeni kam Musicauthor v programnite otcheti na mediite].

'СВОБОДА ИЛИ СМЪРТ' (2014). Песен за Мара Бунева *YouTube канал „Свобода или смърт“*. 31.05.2014. <https://www.youtube.com/watch?v=ZCJCq6fGtIs>>. ['Svoboda ili smart' (2014). Pesen za Mara Buneva. Youtube kanal 'Svoboda ili smart'].

ПОПОВ, Симеон (2019). 14 януари: Мара Бунева. *Консерватор* [online]. 14.01.2019. <https://conservative.bg/14-1/>. [Popov, Simeon (2019). 14 yanuari: Mara Buneva. Konservator].

ТВ ПРЕДАВАНЕ (2010). ТВ предаване "Сите българи заедно". *Сите българи заедно* [online]. https://sitebulgarizaedno.com/index.php?option=com_content&view=article&id=25&Itemid=28. [TV predavane (2010). TV predavane 'Site balgari zaedno'].]

ФЕЙСБУК ГРУПА „Мара Бунева“ (2021). <https://www.facebook.com/marabuneva/>. [Facebook group 'Mara Buneva', 2021].

ФОРУМ. ЦВЕТАНОВСКИ, Виктор (2007). „Утрински вестник“ пишува за контроверзната Мара Бунева. *Форум Kajgana.com*. 24.02.2007: <https://forum.kajgana.com/> [Forum. Tsvetanovski, Viktor (2007). 'Utrinski vestnik' pishuva za kontroveznata Mara Buneva. Forum Kajgana.com].

365.com.mk (2021). ВМРО-НАРОДНА: Да се подигне споменик на Велимир Прелик – големиот хуманист и заштитник на македонците кој бил убиен од Мара Бунева“. *365.com.mk* [online]. 03.01.2021. <https://365.com.mk/330894/vmro-narodna-da-se-podigne-spomениk-na-velimir-prelik-golemiot-humanist-zashtitnik-na-makedontsite-koj-bil-ubien-od-mara-buneva/>. [365.com.mk (2021). VMRO-Narodna: Da se podigne spomenik na Velimir Prelik - golemiot humanitarist i zashtitnik na makedontsite koj bil ubien od Mara Buneva]

EuroChicago.com (2019). В Скопие бе отдадена почит на героинята Мара Бунева. *EuroChicago.com*. [online].

15.01.2019. <https://www.eurochicago.com/2019/01/buneva/> [EuroChicago.com (2019). V Skopje be ot dadena pochit na geroinyata Mara Buneva]

Проф. д.изк. Лозанка Пейчева, д-р/PhD (1991); д.изк./DSc (2007) работи в Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей, Българска академия на науките (ИЕФЕМ-БАН). Преподавател в Академията за музикално, танцово и изобразително изкуство „Проф. Асен Диамандиев“ – Пловдив (лекционни курсове „Музикален фолклор“; „Българска етнография“ и др.). Автор на над 250 научни студии и статии, учебници и учебни помагала и монографиите: Автор на книгите: „Душата плаче – песен излиза (Ромските музиканти в България и тяхната музика) (1999); „Между селото и вселената: старата фолклорна музика от България в новите времена“ (2008); „Народният дух“ в авторските песни от България“ (2019); съавтор с Венцислав Димов на монографиите „Зурнаджийската традиция в Югозападна България“ (2002); „С хоро и песен, с перо и слово: 120 години от рождението на Райна Кацарова (1901-1984)“, по идея на Гео Кукудов (2021), и с Людмила Велчева на книгата „Неравноделността – система за изучаване“ (2005). Сфери на научни интереси: хуманитарни науки. Изследователски области на изследвания: етномузикология; антропология на музикатата; културно наследство; идентичност; етничност; модернизация и глобализация на фолклорна музика; музикални традиции на етнокултурни общности; психологическа антропология и др. Председател на Борда на Националния комитет на ICTM (Международен съвет за традиционна музика към ЮНЕСКО) – България (ICTM National Committee of Bulgaria).

Lozanka Peycheva, PhD (1991); DSc (2007) is a Professor at the Institute of Ethnology and Folklore Studies with the Ethnographic Museum, at the Bulgarian Academy of Sciences (IEFEM-BAS). Lecturer at the Academy of Music, Dance and Fine Arts ‘Prof. Asen Diamandiev’ – Plovdiv (lecture courses ‘Musical Folklore’; ‘Bulgarian Ethnography’, etc.). Author of over 250 scientific studies and articles, textbooks and monographs: *Dushata plache – pesen izliza (Romskite muzikanti v Bulgariya i tyahnata muzika)* (‘The soul cries – a song comes out’ (Roma musicians in Bulgaria and their music) (1999); *Mezhdu Seloto i Vselenata: starata folklorna muzika ot Bulgariya v novite vremena* (‘Between the Village and the Universe: the old folk music from Bulgaria in the new times’) (2008); *Narodniyat duh v avtorskite pesni ot Bulgariya* (‘The folk spirit’ in the author’s songs from Bulgaria) (2019); co-author with Ventsislav Dimov of the monographs *The Zurna Tradition in Southwest Bulgaria* (2002); *S horo I pesen, s pero I slovo: 120 godini ot rogdenieto na Raina Katsarova (1901-1984)*, po idea na Geo Kukudov (‘With *horo* dance and song, with a pen and word: 120 anniversary of the birth Rayna Katsarova (1901-1984)’ (2021) and with Lyudmila Velcheva of the book *Neravnodelnostta – sistema za izuchavane* (‘System for the study of uneven metrum and rhythms’) (2005). Areas of research interests – humanities; ethnomusicology; anthropology of music; Cultural Heritage; identity; ethnicity; modernization and globalization of folk music; musical traditions of ethnocultural groups; psychological anthropology, etc. Chairman of the Board of the ICTM National Committee of Bulgaria (ICTM – International Council for Traditional Music at UNESCO).